

Н. Н. ЮСЕФ

ФАРНАЗ ГАРАХАНЛУ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ІРАНУ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ КРИЗИ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 4(23), с. 20–24

Іран є однією з найдавніших держав зі своєю неповторною культурою, релігією, політичним ладом, який, у свою чергу, має право на повагу та визнання цивілізаційною спільнотою. Економіка Ірану потребує інвестицій і технологій, щоб жити і розвиватися у мирному співтоваристві, здійснюючи програму мирного атома. Але серйозним випробуванням для економіки Ірану стала світова криза, яка несе значну загрозу розвитку та стабільності країни.

Соціально-економічна ситуація в Ірані у другому півріччі 2008 р. розвивалася під знаком підготовки оголошеної М. Ахмадінежадом програми реформ і посиленням світової фінансової кризи. В цілому як місцеві, так і зарубіжні експерти говорять про наявність серйозних проблем, що загрожують соціальній стабільності Ісламській Республіці Іран (ІРІ), з якими керівництво країни впоратися явно не в змозі.

За наявними даними, до 60 % іранського населення на даний момент живе на межі бідності або за нею, офіційний рівень безробіття досягає 11 % (реально — від 14 до 25 % серед молоді) при досить високих темпах інфляції (25–40 % на рік) і швидкому зростанні цін на продукти першої необхідності. Так, продовольчий кошик населення з вересня 2007 р. по вересень 2008 р. подорожчав на 50 %, а загальна вартість споживчих товарів, за даними Центрального банку ІРІ, зросла на 24,3 %. За словами депутата меджлісу А. Р. Махджуба, в країні поступово зупиняють роботу підприємства, є випадки затримки виплати заробітної плати. На сьогодні, за даними парламентарія, у критичному стані перебуває близько 500 виробничих підприємств.

Експерти вважають, що основними проблемами нового уряду президента Махмуда Ахмадіне-

жада є економічна криза в країні і те, що легітимність виборів не визнає опозиційний табір.

Експерт з міжнародних відносин Хасан Шаріатмадарі дав таку оцінку ситуації: “Ефективність роботи нового уряду Ірану буде нижче попереднього складу, тому що в країні є невирішені проблеми. Головні з них — заглиблюється економічна криза і відсутність у народу віри в уряд”.

На президентських виборах 12 червня Ахмадінежад здобув перемогу. Прихильники лідера опозиції Світ Хусейна Мусаві звинуватили владу у фальсифікації результатів виборів і вимагали їх відміни. Під час масових заворушень у Тегерані, за офіційними даними, загинуло 27 осіб, за неофіційними — 75, близько сотні людей було поранено.

Член наукового персоналу Організації з бюджету і планування Ірану Джамшид Пажуїан вважає, що правильна політика нового уряду і парламенту може подолати економічну кризу в країні. “Ми були свідками того, як наприкінці минулого президентства Ахмадінежада був запропонований пакет “Економічні зміни”. Вважаю, що якщо цей пакет трохи реформувати, у майбутньому можуть бути вирішені такі проблеми, як інфляція і безробіття. Парламентом та урядом

має бути поставлено за мету вирішення цих проблем”, — сказав Пажуйан. На його думку, в Ірані проблема інфляції і безробіття існує вже досить давно, і попередній уряд теж намагався її вирішити. Однак через відсутність ґрунтового підходу ці проблеми актуальні і сьогодні.

Згідно з останньою офіційною статистикою Центрального банку Ірану, в даний час рівень інфляції в Ірані складає 21 %, рівень безробіття — 12,5 %. Наприкінці 2008 р. стала вже очевидною неспроможність уряду змістити акцент з нафтодоларів на податкові надходження при формуванні дохідної частини бюджету. Досвід із введенням ПДВ у жовтні 2008 р. виявився провальним (реалізація закону відкладена на невизначений час, передбачається, що уряд буде змушений скоротити його ставку вдвічі — з 3 до 1,5 %). За деякими розрахунками, новий податок почнуть використовувати на повну силу не раніше ніж через п'ять років, водночас застосовувані зараз прибутковий та непрямі податки виявляються мало ефективними, при цьому 80 % економіки знаходяться в руках держави, а значна частина підприємств звільнена від їх сплати (зокрема, сфера послуг практично податками не обкладається).

Значні проблеми нині у фінансовому секторі країни. Діяльність банків ускладнена внаслідок міжнародних санкцій, а біржа не грає першорядної ролі в економічному житті країни. За роки тотальної державної присутності в економіці більшість підприємств звикли жити в борг (за деякими неофіційними оцінками, близько чверті компаній є фактичними банкрутами, ще більше — великими боржниками, серед яких такі промислові гіганти, як “Мобарак” і “Сарчешме”). У результаті виставлені на торги фірми практично є неконкурентоспроможними і не становлять інтерес для покупців. За підрахунками державних організацій, вартість пайових паперів, що обертаються на біржі, становить 70–80 млрд дол. США. Проте, за неофіційними даними, їх ціна надзвичайно завищена і в реальності вона досягає 10 млрд дол. Все це пояснює низьку прибутковість операцій, а також їх млявість (акції сталеливарного заводу “Мобарак” при їх первинному виставленні на торги були продані не з першої спроби). Крім того, періодично з'являється інформація про те, що акції цілої низки великих підприємств куплені через підставні фірми представниками правлячого угруповання, а реальний приватний сектор не завжди допускається до участі в біржових операціях.

На цьому тлі серйозним випробуванням для іранського уряду стала світова фінансова криза. На думку аналітиків, діючий Кабінет міністрів ніяк не очікував такого різкого падіння цін на нафту. Він розраховував бюджет на майбутній рік виходячи з вартості бареля не 55–60 дол., а фактично 105–110 дол. На сьогодні вартість нафти, закладена в бюджеті Ірану на поточний рік, офіційно становить близько 40 дол. (в реальності вона не повинна бути нижчою 80–90 дол.). У цих умовах, за оцінками МВФ, зниження на світових ринках ціни на нафту нижче 75 дол. уже призвело до дефіциту коштів в іранській скарбниці. Падіння ж її до 40 дол. за барель, з точки зору іноземних аналітиків, є критичною відміткою, тому що в цьому випадку виснажені валютні резерви Ірану не зможуть компенсувати загальну нестачу коштів. На рівень доходів Ірану від експорту нафти також серйозно позначився перехід у 2007 р. при проведенні зовнішніх розрахунків за неї з долара на євро: падіння курсу європейської валюти відносно американської на світових ринках призвело Тегеран до додаткових фінансових втрат.

Експерти вважають, що скорочення припливу іноземної валюти порушить інвестиційні плани уряду ІРІ, а також зменшить його можливості з фінансування витратних соціальних програм, погіршивши тим самим і загальний внутрішній економічний клімат. З точки зору іранських аналітиків, у короткостроковій перспективі дефіцит бюджету все ж таки можна покрити за рахунок надання ЦБ Ірану позики уряду. Однак побічним ефектом цього кроку, швидше за все, стане збільшення і без того високих темпів зростання інфляції.

Світова фінансова криза також суттєво впливає і на коливання курсів валют всередині ІРІ. Як відзначають експерти, американська валюта, незважаючи на всі намагання уряду, продовжує відігравати важливу роль на іранському ринку. З цієї причини ЦБ Ірану після встановлення єдиного ринкового курсу валют у 2002 р. старанно стримував плавання долара в чітко визначеному коридорі за рахунок періодичного вливання в економіку необхідних обсягів американської валюти, вирученої від торгівлі нафтою. Однак в останні місяці робити це стає все складніше: зростання курсу долара по відношенню до ріал, спочатку викликане загальносвітовими тенденціями, спричинило збільшення попиту на нього (здебільше в результаті спекулятивних операцій) на внутрішньоіранському ринку, що, звичайно, призвело до ще більшого подорожчання аме-

риканської валюти. Падіння ж вартості бареля значною мірою скоротило можливості ЦБ Ірану з інтервенції на валютному ринку країни. Зараз керівництво Ірану активно витрачає на ці цілі накопичені резерви, які ще можуть знадобитися для відшкодування збитку, отриманого від світової фінансової кризи в інших сферах, і які воно не в змозі зараз заповнити.

Безконтрольне зміцнення американської валюти, що на перших порах сприятиме збільшенню іранського нафтового експорту й активізації деяких галузей вітчизняної промисловості, в середньостроковій перспективі завдасть удару по виробничому сектору іранської економіки, а також, можливо, призведе до подорожчання тих видів імпортованих товарів, які країна сама виробляти в достатній кількості не може (незважаючи на те, що на зовнішніх ринках ціни на них можуть і знизитися), у тому числі паливо. Як показує ситуація, ціни на паливо, на відміну від нафти, демонструють меншу еластичність і знижуються не так швидко. Тим часом, будучи одним з найбільших експортерів “чорного золота”, Тегеран змушений імпортувати бензин для задоволення існуючого попиту на внутрішньому ринку: зі споживаних щодня в Ірані 65 млн літрів не менше 15–20 млн літрів ввозиться з-за кордону. Високі ціни на паливо призвели до того, що ще влітку уряд ІРІ був змушений купувати 1 тону бензину за 1200–1300 дол. замість запланованих 750 дол. У результаті повністю справдилися прогнози експертів, які передбачали, що кошти (3,3 млрд дол.), виділені на закупівлю даного виду палива і субсидування внутрішніх цін на нього, будуть витрачені вже до початку серпня-вересня.

За словами голови парламентської комісії з економічного планування та бюджету Р. Абдаллахі, уряд, прагнучи приховати цей факт, таємно, без отримання дозволу від меджлису, почав проводити додаткові закупівлі бензину за кордоном (на суму 3 млрд дол.). При цьому значно скорочується валютний резерв і падають доходи Національної іранської нафтової компанії (НІНКа). Ці операції проводилися з відома президента М. Ахмадінежада і за особистою вказівкою міністра нафти Г. Х. Ноузари. Однак безболісно виділити дані кошти в умовах, коли скорочуються доходи держави, було досить складно.

Світова фінансова криза несе значну загрозу продовольчій безпеці країни. За словами голови сільськогосподарської комісії Ірану М. Каріміпура, скорочення валютно-фінансових резервів ІРІ призведе до того, що уряд матиме у своєму роз-

порядженні обмежені засоби для підтримки сільського господарства. Прогнозоване ж зниження цін на світових продовольчих ринках значно скоротить доходи Ірану від експорту сільськогосподарських товарів і збільшить обсяг їх імпорту (якщо уряд терміново не перегляне тарифну сітку митних зборів), що серйозно позначиться на аграрно-промисловому комплексі ІРІ. Воднораз приплив дешевих іноземних продуктів харчування не призведе до збільшення їх економічної доступності для населення, оскільки його доходи скорочуються на тлі інфляції. Подібна ситуація складається і в деяких інших галузях економіки, на яких позначиться падіння цін на зовнішніх ринках. Нагадаємо, що основу іранського імпорту складають чавун, сталь, металовироби (25,4 %), електротехнічне обладнання (23,6 %), хімічна продукція (9,3 %), вироби з пластмаси (6 %). Іранські сталевари вже б'ють на сполох, вказуючи на небезпечне зниження цін за кордоном на їхню продукцію і закликаючи уряд терміново посилити протекціоністські заходи.

Зараз керівництво країни, усвідомивши всю серйозність ситуації, що складається, поступово починає виробляти програму заходів у відповідь. У цьому йому допомагають багато провладних організацій. Зокрема, було сформовано антикризовий комітет Ірану, який виступив з цілою низкою таких ініціатив, як реструктуризація заборгованості приватного сектора перед державою; виплата державних зобов'язань приватним компаніям; тимчасове припинення реалізації проекту щодо введення ПДВ; створення стабілізаційного фонду; купівля державними фінансовими структурами приватних боргів за кредитами, виданими на придбання обладнання, запчастин і сировини; скасування експортних обмежень. Зі своїми пропозиціями до іранського уряду звернулися також представники біржі і Центрального банку ІРІ. Проте чи будуть ці поради сприйняті державою і наскільки їх реалізація дасть позитивний ефект, покаже лише час. Поки що, за прогнозами Світового банку, рівень інфляції в ІРІ у 2009 р. складе 27 % при скороченні темпів зростання економіки до 3,5 %.

Сьогодні в Ірані робляться різні невтішні прогнози про можливі згубні наслідки фінансової кризи для іранської економіки. У результаті державний бюджет з профіцитного легко може перетворитися на дефіцитний. Згідно з МВФ, для збалансування свого бюджету Іран має потребу у високих цінах на нафту – приблизно 90 дол. за барель.

На нинішньому етапі курс іранського керівництва на міжнародній арені, особливо його прагматично налаштованого крила, очолюваного президентом, характеризується спробами вивести країну з ізоляції, пов'язаної з надмірною ідеологізованістю зовнішньополітичних концепцій. Хоча на сьогодні певної трансформації зазнала позиція Ірану з цілого комплексу міжнародних і регіональних проблем.

В останні роки особлива увага приділяється диверсифікації економіки завдяки розвитку таких галузей, як точне машинобудування, автомобільне машинобудування, ракетно-космічна промисловість, а також сфера інформаційних технологій.

Основними тезами політики ІРІ є створення обстановки збалансованості і справедливості, заперечення режиму панування, зміцнення зв'язків усередині східного блоку, розвиток відносин із сусідніми країнами, посилення регіонального погляду в світовому масштабі і розширення відносин з регіональними організаціями.

Головною метою політики Ірану є мобілізація всіх секторів економіки: промисловості, сільсько-го господарства, газової та нафтохімічної галузі, щоб своїми активними діями у світовій економіці створити умови для більш тісних відносин у цій сфері. Економічні процеси в Ірані в останні роки просувалися в напрямку "відкритої економіки", навіть були прийняті відповідні стимулюючі закони для зміцнення приватного сектора. Водночас провідні іноземні інвестори тимчасово відмовилися вкладати грошові кошти навіть у вже розпочаті проекти, поки політична обстановка в країні не покращиться.

Але все ж, незважаючи на складну економічну ситуацію, прогнози деяких макроекономічних показників ІРІ мають в цілому оптимістичний характер. Уже сьогодні проводяться конкретні роботи з підвищення ефективності іранської економіки. Так, у парламенті ІРІ визначені завдання та повноваження чотирьох нових міністерств, які будуть створені шляхом злиття восьми старих. До нових міністерств належать Міністерство енергетики, Міністерство промисловості і торгівлі, Міністерство праці та кооперації, Міністерство транспорту та зв'язку. Можна було припустити, що через відсутність прямого зв'язку між банківською системою Ірану і світовою банківською системою фінансова криза обійде стороною цю країну. Проте падіння цін на нафту є дуже чутливим для Ірану, що в майбутньому зробить країну більш уразливою. Зниження цін на нафту

може мати два негативні наслідки: з одного боку, зменшення попиту на нафту призведе до скорочення нафтового експорту, з іншого — вже вкладені багатомільярдні національні інвестиції в іранську нафтову промисловість найближчим часом сприятимуть зростанню видобутку нафти. Ця обставина, у свою чергу, позначиться на збільшенні пропозицій, що викличе подальше падіння цін на сиру нафту Ірану.

У зв'язку з можливими наслідками світової кризи для Ірану опозиціонери та досвідчені економісти критикують нинішній уряд за неекономне витрачання валютних запасів країни. Так, на спеціальному засіданні Центру стратегічних досліджень, присвяченому питанню розвитку світової економічної кризи та її впливу на Іран, йшлося про необхідність утримання від витрати коштів, що залишилися від валютного резерву, від повторення помилкової, науково необґрунтованої політики, а також про подолання ізоляції для порятунку економіки Ірану.

Таким чином, новий уряд ІРІ має намір зберегти головний напрямок соціально-економічного курсу реформаторського уряду — приватизацію державного сектора ІРІ. Це дозволяє з деякими застереженнями констатувати, що Іран все ж таки залишається на шляху просування до ринкових основ економіки та інтеграції у світове господарство. Проте, очевидно, що темпи цього просування при правлінні неоконсерваторів істотно уповільняться. Будь-який ліберальний крок буде ретельно зважуватися на предмет його відповідності національним інтересам, що радикально ускладнить продовження реформаторських ліберальних реформ. Як показує коригування плану розвитку на 2005–2009 рр., посилення соціально-економічного курсу торкнеться передусім потенційних іноземних інвесторів і партнерів.

Зазначимо, що Іран є однією з найдавніших держав зі своєю неповторною культурою, релігією, політичним ладом, який, у свою чергу, має право на повагу та визнання цивілізаційною спільнотою. Сьогодні Іран намагається зберегти миролюбні стосунки з країнами Заходу. Це пояснюється передусім тим, що економіка Ірану потребує інвестицій і технологій, щоб жити і розвиватися у мирному співтоваристві, здійснюючи програму мирного атома.

Основний зовнішньополітичний курс, якого дотримується Іран, — це прагнення грати все більш активну роль на міжнародній арені і розширяти багатосторонні контакти з різними країнами.

Література

1. Арабаджян З. А. Иран. Власть, реформы, революции (XIX–XX вв.). — М., 1991. — 127 с.
2. Арабаджян З. А. Сверхдержавы и Иран. — М.: Крафт+, 2002.
3. Арунова М. Р. РФ — ИРИ. — М., 2001. — 184 с.
4. Ахмедова Л. М. Кулагин. — М.: Ин-т востоковедения РАН, 2002. — 149 с.
5. Блинов А. СБ ООН занялся судьбой Бушера // Независимая газета. — 2006. — 25 окт.
6. Жданов Н. В. Исламская концепция миропорядка. — М.: Междунар. отношения, 2003.
7. Мамедов Н. М., Мехди Санаи. Иран: ислам и власть. — М.: Ин-т востоковедения РАН, 2002. — 280 с.
8. Страны и регионы мира. 2003: Экон.-полит. справ. / Под ред. А. В. Булатова. — М.: ТК Велби, Проспект, 2003.

Експерти вважають, що основною проблемою нового уряду президента Махмуда Ахмадінежада є економічна криза в країні, яка породила проблеми у фінансовому секторі. Діяльність банків ускладнена внаслідок міжнародних санкцій, а біржа не грає першорядної ролі в економічному житті країни.

Експерты считают, что основной проблемой нового правительства президента Махмуда Ахмадинежада является экономический кризис в стране, который породил проблемы в финансовом секторе. Деятельность банков затруднена вследствие международных санкций, а биржа не играет первостепенной роли в экономической жизни страны.

The article says the views of experts who believe that the main challenges of the new government of President Mahmoud Ahmadinejad is the economic crisis in the country, is experiencing significant challenges and the financial sector of the country. The activities of banks is difficult because of international sanctions, and the market does not play a primary role in the economic life of the country.

Надійшла 9 жовтня 2009 р.